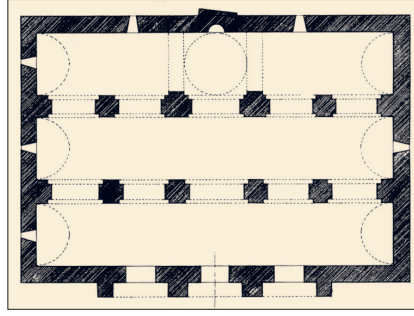


ULUCAMI

pencere olmak üzere altta üç adet yuvarlak kemerli açıklığa sahipken üstteki üç pencere açıklığı dikdörtgen formudur. Harim mekânına üç kapı ile giriş sağlanmaktadır. Orta kapının solunda yedi satırlık Arapça kûfî kitâbe, doğudaki kapının üzerinde ise dört kartuşlu ikinci bir kitâbe mevcuttur. Harim, mihraba paralel yönde uzanan sekiz adet dört kollu pâyenin taşıdığı sivri kemerlerle üç nefeye ayrılmıştır. Doğu ve batı cephelerinde duvara gömülü olan bu pâyelerden mihrap önünde yer alan ikisi kubbeyi vurgulamak üzere diğerlerinden daha kalın ve zengin profildir. Yarım daire planlı nişe sahip mihrap ikiz sütunlara oturan hafif sivri kemerli bir düzenleme gösterir. Dikdörtgen bir çerçeve içine alınan mihrabın çevresi fayans kaplanmıştır. Sade bir şekilde tasarlanan harim mekânının geçmişte ahşap bir mahfilinin bulunduğu bilinmektedir.

Caminin kuzeybatı yönünde ayrı bir kütle halinde minare kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kare kaide üzerine oturan ve iki silme ile sonlanan pabuçluğun köşeleri pahlanmıştır. Profilli bileziklerle üç eşit bölüme ayrılan kalın silindirik gövde tek şerefelidir. Bir dönem saat kulesine dönüştürülmesi düşünülen minarenin petek bölümünde bazı değişiklikler yapılmıştır. 1970'li yıllara kadar mevcut durumunu koruyan minarenin üst bölümü sonrakî dönemde yıldırım düşmesi sonucu hasar görerek yenilenmiştir. Bugün masif olan petek bölümü taş bir külâhla sonlanmaktadır. Minarenin 898 (1493) tarihli iki satırlık kitâbesinden dolayı geç dönemde yapıldığını ileri süren görüşlerin yanı sıra bunun bir onarım kitâbesi olduğunu belirten görüşler de vardır. Bitlis Ulucamii yalnızca Bitlis'in değil bütün Anadolu'nun en erken tarihli yapılarından biridir. Yapı, mihrap önü kubbeleri planı ve sağlam kesme taş mimarisine Artuklu camii



Bitlis Ulucamii'nin planı

mimarisinin gelişimini etkilemiştir ve Büyük Selçuklu mimarisinin Anadolu'daki en der örneklerinden biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Oktay Aslanapa, "1959 Haziranında Bir Doğu Anadolu Gezisine Dair Notlar", *Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi (Ankara 19-24 Ekim 1959), Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1962, s. 48-49; a.m.f., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 103-104; M. Oluş Ank, *Bitlis Yapılarında Selçuklu Rönesansı*, Ankara 1971, s. 13-15; *Bitlis İl Yıllığı*, 1971, Ankara 1971, s. 69; *Bitlis İl Yıllığı*, 1973, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 11, 130; Ara Altun, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, İstanbul 1971, s. 290; Recep Yaşar, *Bitlis'te Türk İskânı (XII-XIII. Yüzyıl)*, Ankara 1992, s. 39; Haşim Karpuz, *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya 2001, s. 26; Abdüsselam Uluçam, *Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı II: Bitlis*, Ankara 2002, s. 21-24; Necla Verel, "Bitlis Camileri", *Vakıflar Bülteni*, sy. 1, İstanbul 1970, s. 128-142.



TUĞBA ERZİNCAN

Bursa Ulucamii. Minberindeki tarihten 802 (1399-1400) yılında tamamlandığı anlaşılan cami ve külliye I. Bayezid yaptırmıştır. Mimarı kesin olarak bilinmemekle beraber Ali Neccâr ya da Hacı İvaz Paşa tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Bursa salnâmelerinde, "Ahvâl-i umûmiyesinden binayı yapan mimarın Rum olduğu anlaşılıyor" şeklinde bir bilgi varsa da doğruluk derecesi tartışılabilir. İlk planlandığında cami, medrese, hamam, bedesten, dükkânlar ve meşrutalardan teşekkül eden bir külliye halinde tasarlanmış, daha sonraki devirlerde etrafına şadırvanlar, muvakkithâne, muallimhâne, müezzin ve muvakkit odaları gibi yapılar ilâve edilmiştir. Son yıllarda bu ilâve yapılar ortadan kalkmış, hamamı da işlevini yitirmiştir. Cami, bedesten ve medrese etrafındaki dükkânlar aslı vazifelerini yürütmektedir. 1494, 1503, 1551, 1563, 1567, 1572, 1583, 1670, 1732, 1737, 1740, 1742

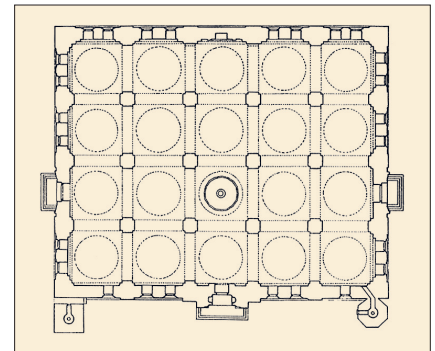
yıllarında tamir edilen cami en kapsamlı onarımını 1855 depreminden sonra görmüş, 907.500 kuruş harcanarak 1862 yılında yeniden ibadete açılmıştır.

Cami mekânı 55 x 69 m. boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı olup yirmi kubbelidir. Kuzeydeki taçkapı dışında doğu ve batı cephelerinde iki kapısı daha vardır. Büyük silmelerle hafifletilen cephelere altta yirmi altı, üstte otuz iki pencere açıldığı gibi onikigen planlı mermer havuzun kubbesinin üzeri açık bırakılarak caminin havalandırılması ve ışık alması sağlanmıştır. Yapıyı örten 11 m. çapındaki kubbeler on iki adet kare pâyeye taşınmaktadır. Bu ayakların her yüzünde celi sülüs ve kûfî hatlarla esmâ-i hüsnâdan örnekler yazılmıştır. Caminin içini âdeta hat müzesine çeviren ayaklardaki ve duvarlardaki yazılar Abdülfettah Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Sâmî Efendi, Mehmed Şefik Bey gibi meşhur hattatlarla, tahrir ve konturlar da Mücellid Mehmed Efendi'ye aittir; camide II. Mahmud'a ait bir levha da yer almaktadır. XVI. yüzyılda varlığı bilinen bu yazılar en son 1855 depreminin ardından tamir görmüş, bir kısmı onarılmış, bir kısmı da silinip yeniden yazılmıştır.

Caminin ceviz ağacından künde-kârî minberi bir sanat şaheseridir. Ustası el-Hâc Muhammed b. Abdülazîz İbnü'd-Dakkî'dir. Minberin ilginç özelliklerinden biri de Kur'ân-ı Kerîm'deki âyet sayısına tekabül eden 6666 adet parçadan meydana gelmesidir. Bundan daha da önemlisi minberin mihraba bakan doğu yüzünde güneş sisteminin yani güneş ile gezegenlerinin, batı yüzünde ise galaksi sisteminin tasvir edilmiş olmasıdır. Mihraptaki süslemeler 1862 yılında Bursa'ya sürgün edi-

Bitlis
Ulucamii'nin
minaresi

Bursa Ulucamii'nin planı



len Tevfik Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mihrabı çevreleyen dört frizden biri küfî yazı kuşağı, biri stilize motif kuşağı, diğer ikisi bitkisel süsleme kuşağı halinde düzenlenmiştir. Mihrap nişinin iki köşesinde mermer şeklinde boyanmış sütunçe figürü ile bunların yanlarında köşe dolgu-su olarak iri rûmî ve palmetlerden bir koltuk tasarımı vardır. Bu iki koltuk süslemelerinin arasında rûmîlerden teşekkül eden büyük bir kandil motifi ve bu motifin ortasındaki damla içinde sülüs yazı ile müsennâ bir âyet yer almaktadır.

Yıldırım Bayezid evkafının mütevellisi Mustafa Efendi'nin sekiz ağaç direk üzerine yaptırdığı sade ve zarif müezzin mahfiline çıkan merdivenin altındaki alınlıkta şair Rahîmî'ye ait ta'lik yazılı kıta 956 (1549) tarihlidir ve camide tarihi bilinen en eski yazıdır. 2009'da yapılan onarımda bu kıta ile birlikte müezzin mahfiline çıkan merdivenin koltuğundaki, deri üzerine nakşedilmiş natüralist üslûpta bitkisel süslemeler tamamen ortaya çıkarılmıştır. Müezzin mahfilinin karşısında yer alan rokokò üslûbundaki mermer vaz vaz kürsüsü üzerinde ta'lik beyitle 1231 (1816) tarihi vardır. Ayrıca mihrabın yanında ahşap bir vaz kürsüsü bulunmaktadır. Caminin güneydoğu köşesindeki hünkâr mahfil 1862'de Sultan Abdülaziz tarafından ahşaptan, çok sade bir şekilde yeniden yaptırılmıştır. Mahfilin alt bölümü eskiden beri kütüphane olarak kullanılmaktaydı. 1786'da Münzevi Abdullah Efendi burada bir kütüphane kurmuş, kendi kitaplarını bağışladığı gibi Yenişehirli Hacı Osman Efendi adında bir kişinin kitaplarını alarak vakfetmiştir.

İki minareden batıdakini Yıldırım Bayezid'in yaptırdığı, doğudaki ikincisinin de ilk yapıda planlandığı halde yarım kaldığı, bir müddet bu şekilde kullanılarak adına "güçük minare" denildiği ve daha sonra Çelebi Sultan Mehmed ya da Yavuz Sultan Selim devrinde tamamlandığı tahmin edilmektedir. Minarelerin kaideleri ve küpleri



Bursa Ulucami'nin mihrabı ve içinden bir görünüş

mermerden, yuvarlak gövdeleri tuğladandır. Şerefelerin ikisi de altı sıra stalaktit üzerine oturur; külâhlar ahşap ve kurşun kaplı iken son yangından sonra taştan inşa edilmiştir.

Orhan Bey'in yaptırdığı ilk bedestenin ardından Yıldırım Bayezid'in bedesteni inşa edilmiştir, bu bedesten halen işlevini sürdürmektedir. Caminin kuzeyinde ve uzakta çarşı aksına paralel şekilde planlanan bedesten altı kalın ayakla taşınan on dört kubbe ile örtüldü. Her cephesinde birer tane olmak üzere dört kapılı yapının içinde otuz iki, etrafında ise altmış sekiz dükkân vardır. Dışarıdakilerin on ikisi Orhan Gazi vakfına, diğer seksen sekiz dükkân Yıldırım vakfına aittir. Bu bedesten daha sonra yapılan Edirne bedestenine örnek teşkil etmiştir. Batıda yine caminin vakfından Vâiziye Medresesi yer alır. Yirmi bir adet hücre, bir dershanesi, müderris ve müid odaları olduğu düşünülen dört bölümlü bir mekândır; bu bölümün üzerinde mahkeme kurulduğundan Mahkeme Medresesi diye de bilinir. Etrafında otuz yedi dükkânı vardır; bina yangın ve depremden dolayı günümüze kadar birçok de-

ğişikliğe uğramıştır. Kuzeybatıda bulunan ve Şengül Hamamı diye bilinen hamam küçük ve tek hamam olup soğukluk kışmından iki eyvanlı, dikdörtgen planlı sıcaklık bölümüne geçilmektedir. Burada iki adet halvet vardır, kazan ve külhan ise batıdadır. Yapı bugün Gümüşçüler Çarşısı'dır. Caminin akarından olduğu ve günlük 40 akçe kira getirdiği bilinen bir kahvehanenin XVI. yüzyılın sonlarına kadar varlığı bilinmektedir. Bu kahvehane de ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A. MKT. NZD. 156/25; 161/10; 276/6; 408/72; 3377/15; İ. DH. 114/5754; 401/26532/1; 405/26830/2; 405/26830/3; 423/28001; 429/28401; A.MKT. MHM. 133/62; 136/57; 196/14; 324/70; A. AMD. 83/66; A. MKT. ÜM. 5/9-1; Y. PRK.ÜM. 16/124; 20/74; 20/108; E. V. 16642; Bursa Kadı Sicilleri (B.K.S.), A-11, s. 258, A-19, s. 15, A-58, s. 36, A-81, s. 241, A-94, s. 35, A-99, s. 37, A-113, s. 115, A-127, s. 189, B-90, s. 13, B-94, s. 94, B-94, s. 111, B-94, s. 114, B-124, s. 36, B-124, s. 69, B-124, s. 96, B-124, s. 94; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü* (haz. Hüseyin Algül v.dğr.), Bursa 2009, IV, 186-190; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi I*, s. 401-418; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1993, s. 100-102; Asım Yediöldüz, "Ulucami'nin Tarihçesi", *Bursa'nın Kalbi Ulucami*, Bursa 2009, s. 27-40; H. Basri Öcalan, "Bursa Ulucami Kütüphanesi", a.e., s. 123-132; Doğan Yavaş, "Ulucami'nin Geçirdiği Tamirler", a.e., s. 133-144; a.mlf., "Resam Tevfik Paşa'nın Bursa'daki Çalışmaları", *XII. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Sempozyumu (Çanakkale, 15-17 Ekim 2008)*, İzmir 2010, s. 325-332.



DOĞAN YAVAŞ



Bursa
Ulucami

Bünyan Ulucamii. Kayseri'nin Bünyan ilçesinde bulunan, Anadolu Selçuklu dönemine ait yapının kitâbesinde kırklar olması sebebiyle inşa tarihi ve bânisiyle ilgili ke-